

Spis treści

Wstęp	7
I W kręgu przeszłości – uobecnianie historii	
Maria Jolanta Olszewska	
Wobec wyroków historii. Wojna w literackim doświadczeniu Stanisława Długosza. Szkic	13
Mateusz Bourkane	
Insurgent-filozof. Józef Maria Hoene-Wroński w Roku 1794 Władysława Reymonta	41
Marta Makowska	
Narodowe mity w wojennej twórczości Kazimierza Przerwy-Tetmajera	53
II Pamięć historyczna <i>versus</i> chaos współczesności	
Agata Zalewska	
„Zamęt zresztą teraz taki, że trudno myśli zebrać” – Stefan Żeromski wobec I wojny światowej. Dramat napięć i identyfikacji	67
Vira Andreichuk	
Polska i ukraińska wizja przeszłości/przyszłości w wybranej publicystyce lwowskiej lat 1914–1918	89
Mateusz Skucha	
„Żołnierz i kapłanka”. Wojenne wiersze Franciszki Arnsztajnowej	105
III Między przeszłością a przyszłością – w świecie wartości	
Grażyna Maroszczyk	
„W okopach trochę tego trupa” – intymne fragmenty doświadczenia wojny w <i>Odznace za wierną służbę</i> Andrzeja Struga	127

Łukasz Kucharski	
Wartości czasu Wielkiej Wojny w opowiadaniach <i>Tempore belli</i> Franciszka Pika-Mirandoli	147
Jolanta Załęczny	
„Dusza jasna, wybrana, przejrzysta, młody żołnierz, polski legionista”. O poetach w legionowych mundurach	159
Wiesława Tomaszewska	
Modlitwa <i>Ojciec nasz</i> jako zwornik przeszłości i przyszłości w prozie fabularnej o Wielkiej Wojnie	177
IV Przyszłość – wielość projektów	
Anna Wietecha	
Traktat pokojowy Jana Blocha – profecja i pacyfizm	199
Monika Gabryś-Stawińska	
Między Bukaresztem a Sarajewem – prognozy wojenne „Tygodnika Ilustrowanego” (sierpień 1913 – lipiec 1914)	211
Katarzyna Przybyta	
<i>Na przelocie</i> Pawła Hulki-Laskowskiego – esej o przyszłości „narodu historycznego”	229
Urszula Kowalczyk	
Przeszłość i przyszłość (historii) literatury według Stanisława Pigonia. Kilka (około)wojennych wypowiedzi z <i>Panem Tadeuszem</i> w tle	249
Joanna Niewiarowska	
Projektowanie życia literackiego u progu niepodległości. O II „rzeczypospolitej literackiej” wyobrażenia	279
Dorota Kielak	
Psychologia wojennych projektów przyszłości	293
Indeks osób	311

Wstęp

Literatura lat I wojny światowej – jako powstająca w specyficznych warunkach światowego konfliktu zbrojnego, toczonego w imię interesów starej Europy, ale za pomocą najnowszych osiągnięć technologicznych – jest najlepszą artykulacją doświadczenia nowoczesności. Została ukształtowana w szczególnej atmosferze napięcia między – z jednej strony – fascynacją cywilizacyjnym postępem, unieważnianą automatycznie przez doświadczenie spowodowanej tym postępem masowej śmierci, a z drugiej – świadomością kulturowego dziedzictwa, które w perspektywie dynamiki wojennego świata stawało się zarówno kanonem kulturowej identyfikacji, jak i balaństwem nieprzystającym do potrzeb współczesnego świata. Literatura Wielkiej Wojny sytuuje się pomiędzy dwoma biegunami aporetycznych wobec siebie doświadczeń. Pośrednicząc też między najbardziej skrajnymi doznaniem: rozpadu – z jednej strony, i scalania – z drugiej, przyjęła rolę mediacyjną. Podejmowaną problematyką, ale też i kształtem artystycznym miała pomóc w mękach narodzin nowego powojennego ładu – nie tyle politycznego, co kulturowego. Pytanie o to, jak wywiązała się z tej mediacyjnej roli, staje się też najważniejsze, gdy chcemy określić jej fenomen i miejsce w rzeczywistości lat 1914–1918.

Pytanie to zostało też podjęte przez uczestników drugiej z serii, ogólnopolskiej konferencji naukowej, zatytułowanej *Między pamięcią a projektem przyszłości. Doświadczenie historii w literaturze polskiej lat 1914–1918*, zorganizowanej przez Katedrę Modernizmu Polskiego na Wydziale Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Zakład Literatury i Kultury Drugiej Połowy XIX Wieku na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. W spotkaniu naukowym, które odbyło się 23 marca 2015 roku, wzięli udział badacze z różnych ośrodków akademickich i naukowych w Polsce, podejmujący interpretacje

utworów z lat 1914–1918 jako zapisu różnych problemów związanych ze świadomością historyczną tego czasu. Zaprezentowane podczas konferencji referaty uświadamiają, jak bardzo literatura towarzysząca zbrojnemu konfliktowi między państwami zaborczymi wpływała na ożywienie różnych wątków narodowej historii, zwłaszcza tych związanych z dziejami dziełnastowiecznych walk narodowowyzwoleńczych, historii traktowanej przy tym jako rezerwuuar postaw akceptowalnych etycznie (tyrtejska poezja legionowa). Rozpoznania te pokazują, jak literatura, sięgając do przeszłości, chciała narzucić model dziedziczenia w porządku indywidualnej biografii (poetów legionowych, np. Stanisława Długosza) czy też w projektowaniu postaw indywidualnych (konceptje antropologiczne Kazimierza Przerwy-Tetmajera), społecznych i narodowych oraz w tworzeniu aksjologicznego fundamentu przyszłej odrodzonej politycznie Polski (aktualizacja mesjanistycznych idei w powieści Władysława S. Reymonta). Jednocześnie publikowane w tej książce szkice uświadamiają, że literaturze tak mocno osadzonej w przeszłości towarzyszy bardzo silne przekonanie o tym, że dziedziczenie nie jest procesem łatwym i automatycznym. Po pierwsze bowiem, wojenne realia nie pozwalają na zachowanie ciągłości idei oraz etyki (proza Andrzeja Struga, Franciszka Pika-Mirandoli), a po drugie – dziedziczenie wymaga heroicznego wysiłku, gdyż realia te – jak żadne inne – przyspieszają korozję najbardziej uświęconych postaw i wartości (twórczość Eugeniusza Małaczewskiego). Pragnienie zachowania historycznego *continuum* jest wreszcie widoczne w projektach przyszłości – społecznej, narodowej (esej Pawła Hulki-Laskowskiego) czy też literackiej (eseje Stanisława Pigonia, Stefana Żeromskiego), a także, paradoksalnie, w postrzeganiu tych projektów jako niemożliwych do zrealizowania (proza Stefana Żeromskiego).

Problematykę publikowanych w tomie szkiców wyznacza chęć pokazania, jak literaturę tego czasu określa zarówno przeświadczenie o niepodważalnej roli historii w wojennym procesie wyłaniania się nowego świata, którego oblicze będą kształtować etycznie uformowani ludzie (I część tomu), jak i przekonanie o tym, że może ona również stać się rezerwuarem uzasadnień dla politycznych wyborów oraz różnych ideologii, wykorzystujących ją w gruncie rzeczy w sposób instrumentalny, deprecjonujących zawarty w niej potencjał etyczny i szukających w niej jedynie formy dla politycznej perswazji (II część). Doświadczenie przeszłości jest w tej literaturze bardzo mocno zespolone z doświadczeniem utraty dawnych wartości, mobilizującym nierzadko do ich poszukiwania na nowo, do tworzenia aksjologicznych mostów łączących historię z terażniejszością i przyszłością (III część). Jest

ono integralną częścią prognoz i projektów przyszłości (IV część), wynikających niejednokrotnie z silnego poczucia historycznej tożsamości. Wojenna literacka futurologia tworzy niewątpliwie bardzo interesujący obszar rozpoznań, gdyż jest paradoksalną formą doświadczenia historii w perspektywie jej długiego, niezakłóconego niczym trwania – nawet jeśli myślenie o przyszłości ogranicza naturalistyczna wizja końca cywilizacji, właściwa dla młodopolskiej świadomości kulturowej.

Oddając niniejszy tom do rąk Czytelników, mamy nadzieję, że stanie się on również zachętą do dalszego zgłębiania naszej literackiej przeszłości, która ukaże niejedną badawczą perspektywę na przyszłość.

Redaktorki